„Ferdydurke” Witolda Gombrowicza

O autorze

Marian Witold Gombrowicz herbu Kościesza (ur. 4 sierpnia 1904 w Małoszycach, zm. 24 lipca 1969 w Vence)

- Polski powieściopisarz, nowelista i dramaturg. Jeden z wybitnych polskich pisarzy XX w.
- Jego twórczość cechuje głęboka analiza psychologiczna człowieka jako uwikłanego w spuściznę kultury i w innych ludzi, analiza tożsamości jednostki w interakcji z innymi, problemu niedojrzałości i młodości, ról klasowych, a także poczucie absurdu, obrazoburstwo względem przyjmowanych przez społeczeństwo tradycyjnych wartości, antynacjonalizm i krytyka romantyzmu.

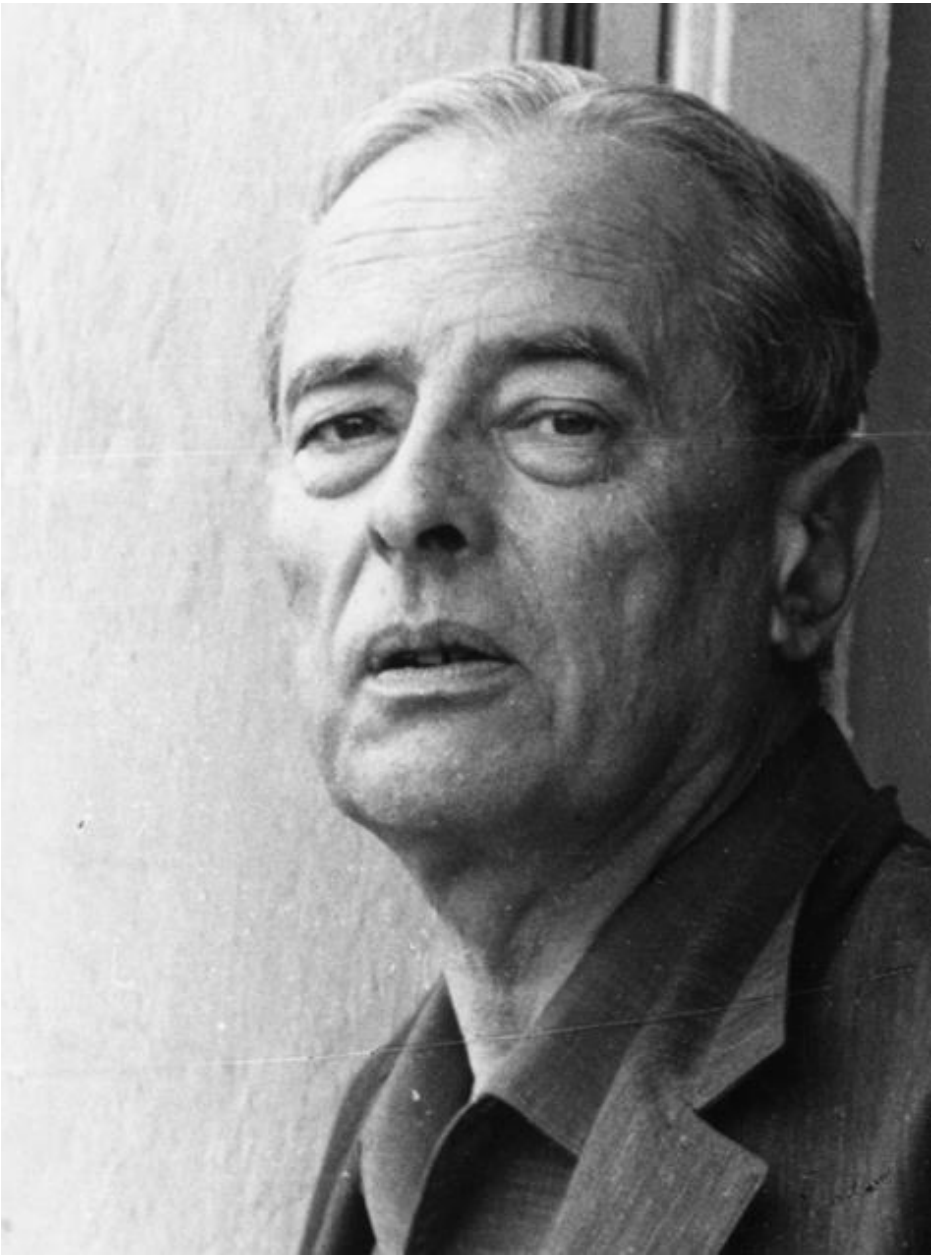

Ferdydurke

- Awangardowa powieść Witolda Gombrowicza,
- opublikowana w 1937 (datowana 1938),
- przełożona na wiele języków,
- uznana za wybitny utwór już przed II wojną światową.

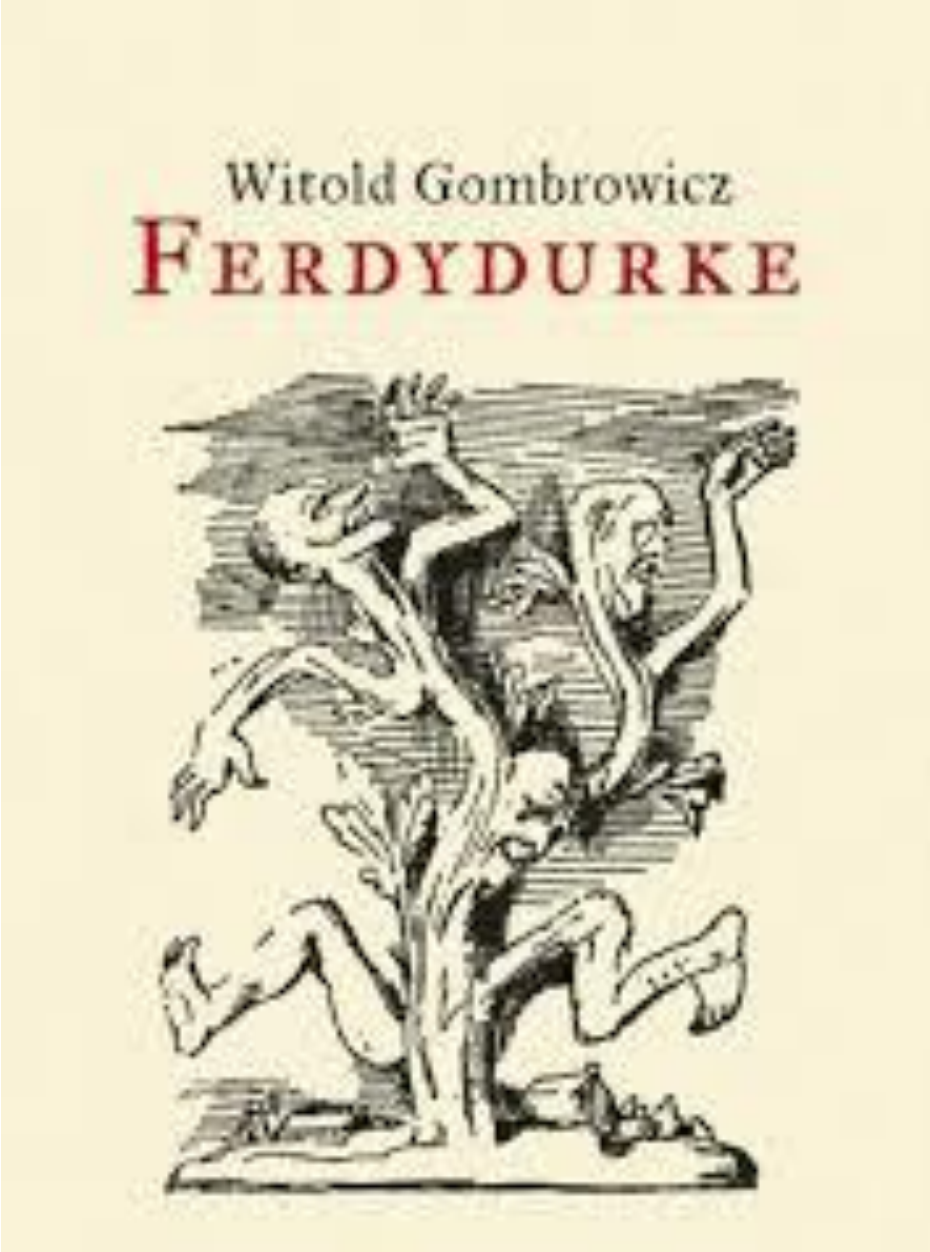

Znaczenie tytułu

Może oznaczać w dowolnym tłumaczeniu z języka angielskiego *Klucz do trzydziestu drzwi*

(Thirty door key).

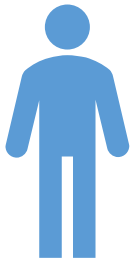

Epizodyczna postać Fredyego Durkee'a z powieści *Babbitt* Sinclaira Lewisa (1885-1951).

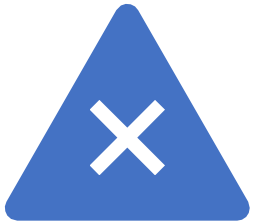

Inna teoria (wg M. Głowińskiego) - tytuł ma być z zasady bezsensowny, a jego znaczeniem jest, paradoksalnie właśnie, brak znaczenia.

Gatunek

Epoka:

dwudziestolecie międzywojenne.

Rodzaj literacki: epika.

Gatunek literacki: powieść.

Czas i miejsce akcji

Akcja rozpoczyna się we wtorek rano (ok. 1937r.)

- Cz. 1 - rozgrywa się jednego dnia w szkole,
- Cz. 2 - stancja u Młodziaków (kilka dni),
- Cz. 3 - dworek ziemiański ciotki Józia p. Hurleckiej w Bolimowie (dwa dni).

O utworze

- Powieść Gombrowicza ukazuje groteskowy obraz świata, łączy elementy komizmu i tragizmu, żartu i tonu podniosłego. Utwór nie jest realistyczny, sen miesza się z jawą.
- Forma oznacza tu wszelkie schematy zgodnie z którymi postępujmy. Narzuca je społeczeństwo, a przez nie wyrażamy jakąś formę.
- Człowiek nie może ostatecznie zerwać z formą, bo jest ona warunkiem funkcjonowania w świecie.
- Może jednak formę demaskować i obnażać jej sztuczność. Autor robi to między innymi *bawiąc się* formą powieści, zrywając z tradycją powieści realistycznej.
- Gombrowicz zaproponował w swym utworze nowatorską formę, rozbijając tradycyjną strukturę powieści. Narracja jest tu kilkakrotnie przerywana odautorskim komentarzem, dotyczącym procesu tworzenia (autotematyzm) lub podejmując różne zagadnienia filozoficzne.

Przesłanie

- *Ferdydurke* to dyskusja autora o formowaniu się człowieka. Ulega on wpływom zewnętrznym ale i samoocenianiu.

Kim jestem, czy jestem sobą i co to oznacza, czy można być sobą?

- Uwypukleniem tych poszukiwań są jednocześnie sceny satyry społeczno-obyczajowej, czy groteski sytuacyjnej.
- Autor obnaża przywary i nawyki polskich klas społecznych, nie oszczędzając najbardziej szanowanych narodowych świętości (wiara, patriotyzm, poczucie honoru).

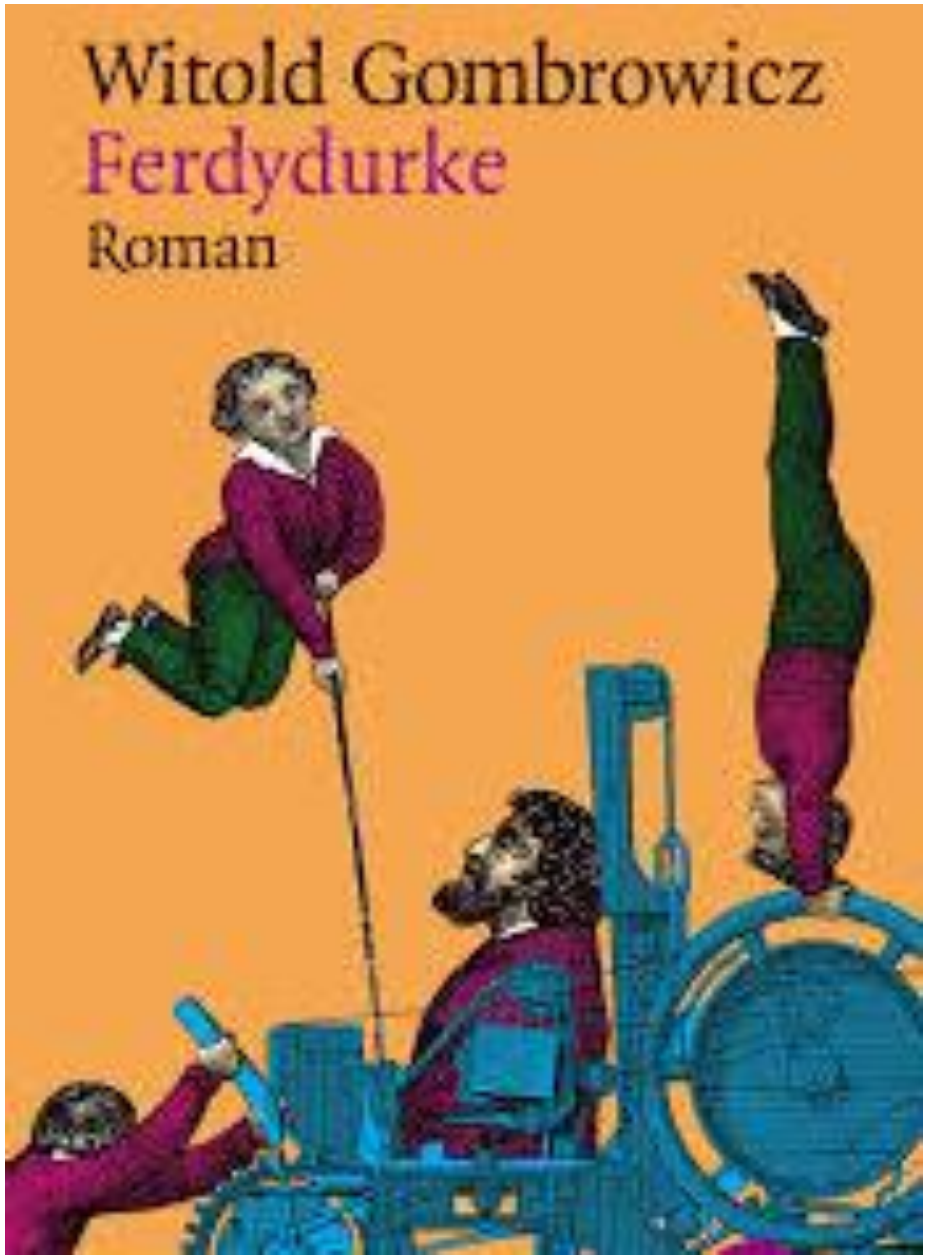

Powieść groteskowa

- **Cechą groteski** jest posługiwanie się formami zdeformowanymi, monstrualnymi, wyolbrzymionymi.
- Sam pomysł fabuły oparty jest na absurdalnym powrocie dorosłego mężczyzny do kondycji ucznia.
- Groteskowe są poszczególne wydarzenia, sceny, postaci.
- Groteska ogarnęła nie tylko fabułę powieści, lecz także język i symbolikę. Mówiliśmy już o specyficznej roli niektórych części ciała, o niezwykłej warstwie językowej.
- Autor posługuje się surrealizmem i *pure nonsensem*, zanim te prądy zadomowiły się w literaturze polskiej.

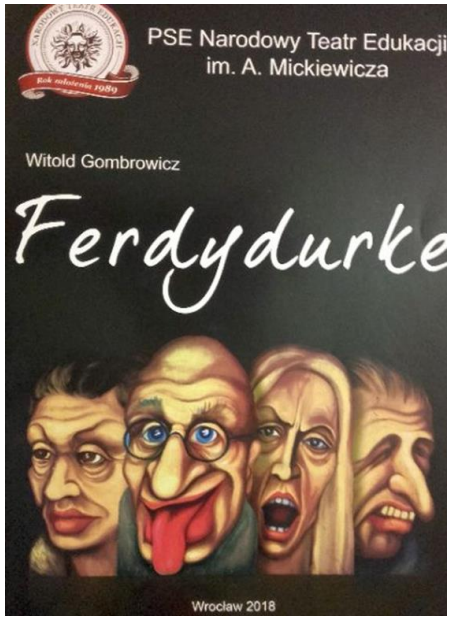

Absurd

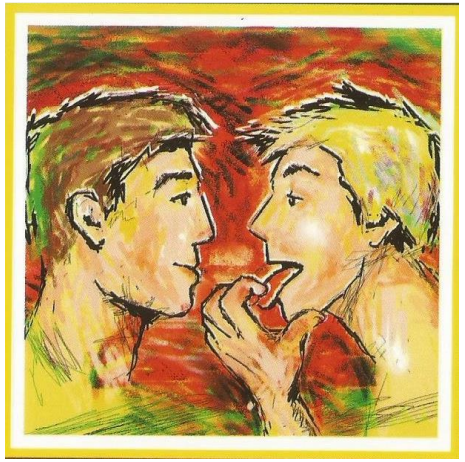

- **Absurd** (brak sensu, niedorzeczność) pojawia się w wielu scenach.

np. pojedynek na miny Miętusa z Syfonem, walka Mistrza Analizy z Mistrzem Syntezy, dom Młodziaków, sceny bratania się Miętusa z lokajem.

- Groteska nie jest jednak tylko zabawą. Neguje utrwalone struktury, kwestionuje systemy wartości. Z nieznaczących elementów buduje nową rzeczywistość, rządzącą się swoimi, groteskowymi regułami.
- Treści nie można rozumieć dosłownie.

Narracja

Pisarz multiplikuje - powiela - własną osobę.

To współistnienie dwóch narratorów i dwóch równoległych stanów świadomości umożliwia wprowadzenie przez autora **poetyki snu.**

Kilka stopni narracji:

- **Narratorem - bohaterem** biorącym udział w akcji jest Józio.
- **Autokomentarze narratora dorosłego**, znającego tajniki świadomości człowieka.
- **Projekcja „obrazu autora”**, czyli samego Gombrowicza, zawarta w przypowieściach o Filidorze i Filibercie. Jest to polemika z krytykami i manifest twórczy pisarza.
- **Komentarze do przypowiastek** zawarte w *Przedmowach.*

Język

- Pisarz szuka własnej formy - łamie istniejące zasady, miesza konwencje, wprowadza różne style wypowiedzi, unika konsekwencji w budowie utworu i w rodzaju języka,
- Język jest zróżnicowany - i dla poszczególnych postaci, i dla różnych poziomów narracji.
- Komizm językowy - nonsensowne wierszyki, gra słów. np: *„Niestety, tusza Profesorowej nie była dostateczna, by zatuszować fakt...”.* zestawia słowa, które poza brzmieniem nie mają ze sobą nic wspólnego, oryginalne neologizmy: *„zbelfrzyć”*, *„zakochać mnie”*, wymieszanie stylów, nagromadzenie wyszukanych zwrotów i określeń.

Język powieści jest bliski poezji, gdyż warstwa językowa ma bardzo duże znaczenie. Słowa są wyraziste i czytelnik musi zwrócić na nie uwagę.

Częste **redundancje -** *„nadmiar”* słów wynikają ze świadomego użycia języka.

Język wiąże się z jego **koncepcją człowieka i literatury.** Sztuczność jest stałą częścią człowieczeństwa, więc język też musi być sztuczny.

Słowa - klucze

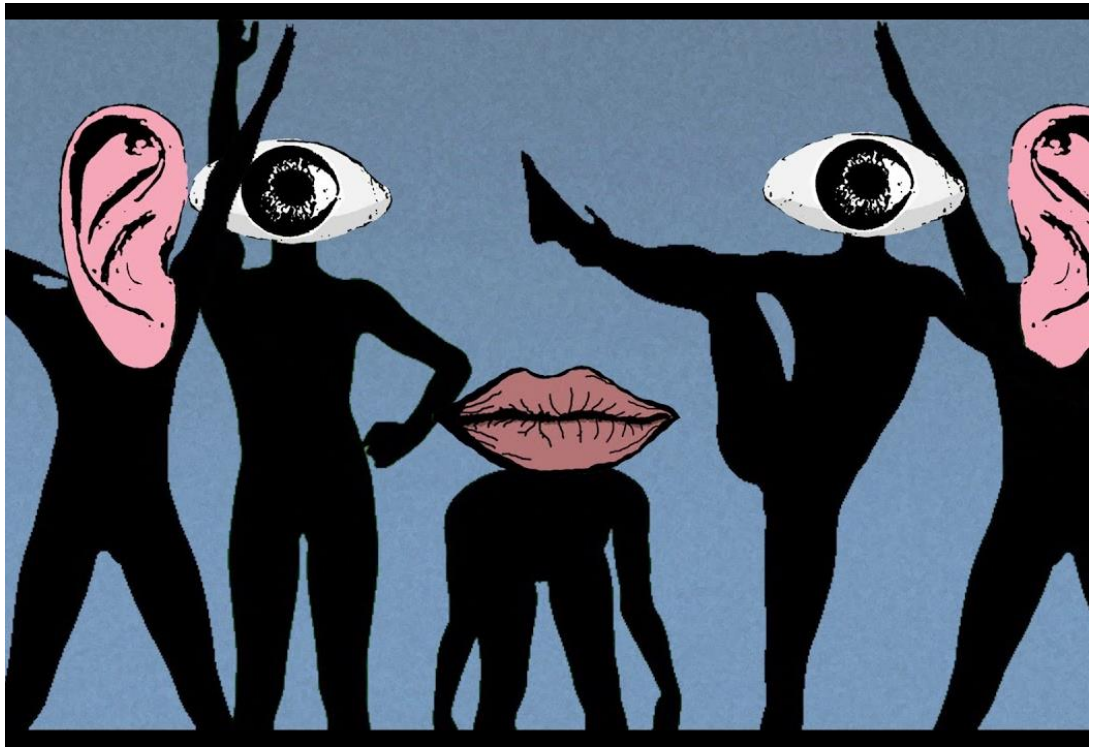

Autor ukazuje mechanizmy funkcjonowania formy poprzez *słowa-klucze*.

Pojawia się wiele słów, które mają nie są spotykane gdzie indziej znaczenie.

Mają znaczenie **symboliczne**, wskazują na ogólne zjawiska.

Systemy oficjalnych symboli zostały odrzucone, a części ciała stały się ważnym czynnikiem w tworzeniu groteskowej rzeczywistości:

- ***„Pupa”*** *jest* symbolem zdziecinnienia i niedojrzałości, *„upupienie”* procesem infantylizacji.
- ***„Łydka”*** symbolizuje młodość, wysportowaną nowoczesną pensjonarkę.
- ***„Gęba”*** fakt bycia kształtowanym przez spojrzenia innych ludzi, wiąże się z relacjami międzyludzkimi. Oznacza obraz jednostki w oczach innych ludzi, obraz który staje się drugą naturą człowieka.

Kompozycja

Powieść ma 14 rozdziałów, które można podzielić na trzy części:

I cz. - szkoła - rozdz. I-III,

II cz. - dom Młodziaków - rozdz. VI-X,

III cz. – dworek mieszczański - rozdz. XII-XIV.

- Części oddzielone są dygresjami, dwiema opowiastkami alegorycznymi, poprzedzonymi wstępami.
- Gombrowicz wykłada w nich swoje poglądy na temat sztuki.

Bohaterowie

- **Józio Kowalski** – główny narrator, zmaga się z formą, utożsamiany z Gombrowiczem, człowiek nieokreślony.
- **Miętus** - uczeń, wróg niewinności, chce być autentyczny.
- Profesor Pimko – nauczyciel Józia, chce utrzymać młodzież w stanie niedojrzałości.
- **Bladaczka** – nauczyciel języka polskiego, prowadzi nudne lekcje.
- **Kopyrda** – stoi na uboczu, nie angażuje się w spory.
- **Pylaszkiewicz** (**Syfon**) – wzorowy uczeń, symbolizuje uczniowską niewinność.
- **Młodziakowie** – nowoczesne małżeństwo, aktywne zawodowo i sportowo - uprawiają kult „Łydki”.
- **Zuta Młodziakówna** – zamknięta w formę nowoczesności, wyzwolona, wysportowana.
- **Hurleccy** – ziemiańska rodzina, wujostwo Józia zamknięci w formę konserwatyzmu i szlacheckości.
- **Zosia Hurlecka** – niewinna panienka, którą porywa Józio.
- **Walek** – parobek, z którym brata się Miętus.

Plan wydarzeń

1. Józio ponownie w szkole.
2. Lekcja języka polskiego i łaciny.
3. Pojedynek Syfona z Miętusem.
4. Historia Filidora i anty-filidora.
5. Mieszkanie państwa Młodziaków.
6. *„Nowoczesność”* przeciw tradycjonalizmowi.
7. Profesor Pimko przyłapany na gorącym uczynku.
8. Historia Filiberta.
9. Ucieczka Józia z Miętusem na wieś do Bolimowa.
10. *„Bratanie się”* Miętusa z parobkiem Wałkiem.
11. Ucieczka Józia z Zosią.

Streszczenie

- Bohaterem powieści jest 30-letni początkujący literat Józio Kowalski. Odwiedza go były nauczyciel, profesor Pimka i cofa do swojej starej klasy gimnazjalnej. Czas teraźniejszy znajduje się nagle w czasie przeszłym i staje się czasem realnym bohatera.
- W trakcie pobytu w szkole zostaje poddany procesowi tzw. „upupiania”, czyli infantylizacji młodzieży gimnazjalnej.
- W kolejnych „odsłonach” perypetii bohatera podlega on często wtłaczaniu w formy poznawczego i społecznego konformizmu.
- W domu mieszczańskim to samokształtowanie prowadzić ma ku normom tzw. nowoczesnego społeczeństwa i obowiązkowej tolerancji. Ostatecznie odrzuca powierzone mu zadanie i ucieka za namową Miętusa (szkolnego kolegi) w celu odnalezienia dla niego „człowieka bez formy”.
- Trafia do dworu wujostwa Hurleckich, gdzie dominują tradycje i rytuały ziemiańskie.

Szkoła

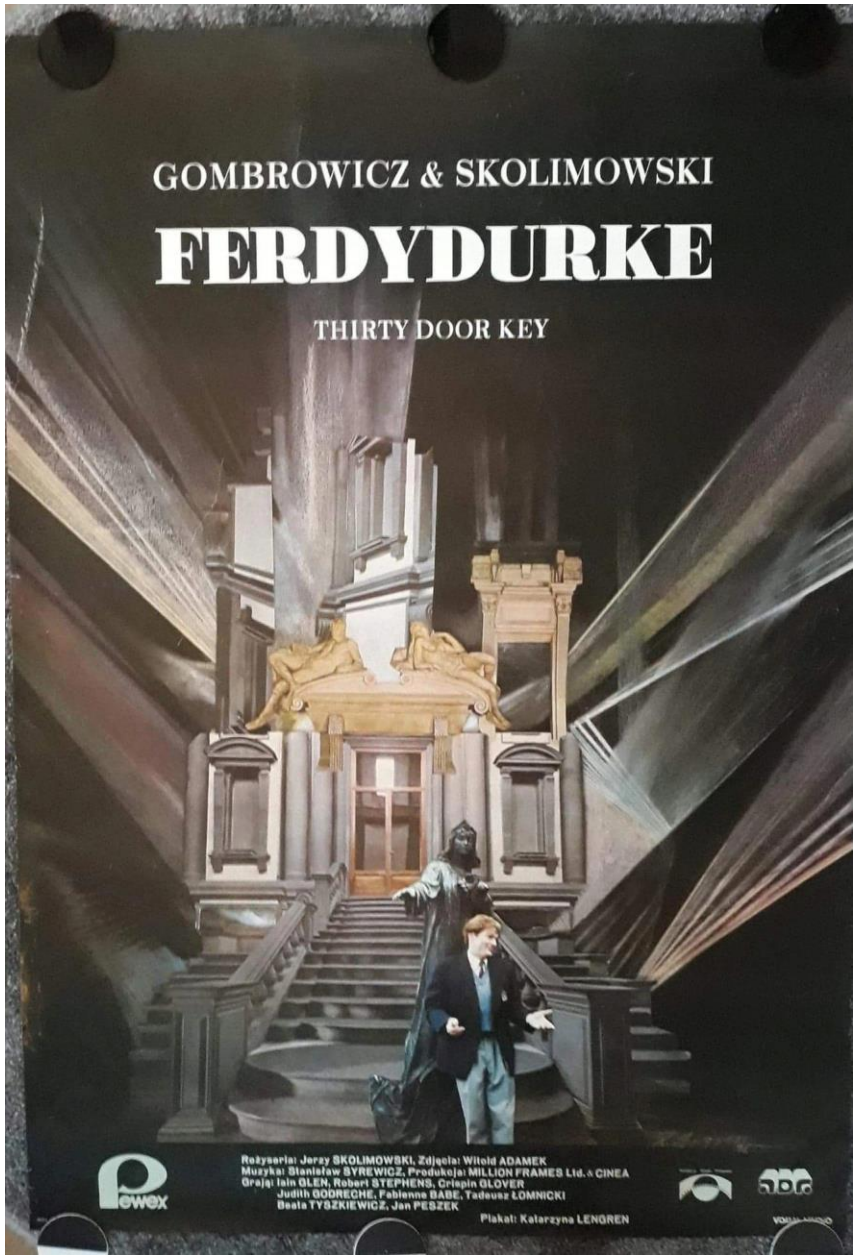

Szkoła to miejsce, w którym systemowo *upupia się* uczniów - utrzymuje się ich w stanie infantylizmu i niedojrzałości. Służą temu m.in. potwornie nudne i nieangażujące lekcje.

Wobec systemu uczniowie postępują dwojako:

- Buntują się - grupa Miętusa - co tylko umacnia ich niewinność w oczach profesorów.

System przewiduje, że będą osoby protestujące, co czyni wszelki bunt niemożliwym.

- Pozostają niewinni - Syfon, który wygrywa z Miętusem pojedynek na miny wykazując gest niewinności,

Miętus uświadamia Syfona aktem *gwałtu przez ucho* – krzycząc mu do ucha wulgaryzmy oraz dosadnych określeń, po czym Syfon się załamuje.

Dom mieszczański

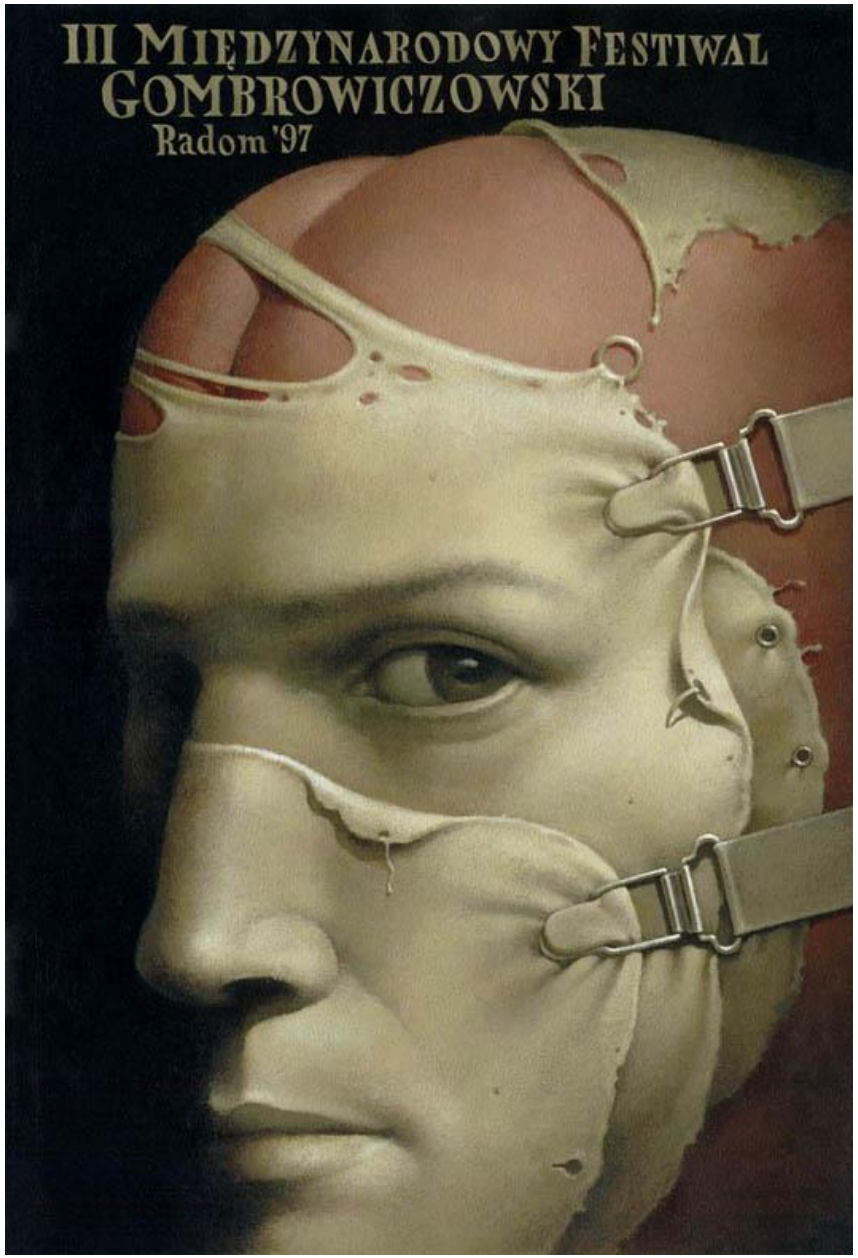

- Józio poddawany jest kolejnym odziaływaniom na stancji u Młodziaków,
- Pimko chce zmusić Józia do zakochania się w nastoletniej córce Młodziaków - Zucie, i tym samym na dobre *uwięzić go w młodości*.
- Józio nie poddaje się formie. Prowokuje Młodziaków do porzucenia, choć na chwilę, formy nowoczesnych i postępowych rodziców. Aranżuje nocną schadzkę Zuty z niezależnym uczniem Kopyrdą oraz profesorem Pimko.
- Rodzice są oburzeni, a inżynier Młodziak rzuca się na profesora broniąc czci swojej córki.

Dworek ziemiański

- Ostatecznie Józio decyduje się na wspólną z Miętusem wyprawę za miasto.
- Józio ma nadzieję uwolnić się od formy, ale szybko popada w następną. Tym razem jest to forma życia ziemiańskiego.

- Miętus pragnie *zbratać się z parobkiem*, co dla niego oznacza porzucenie inteligenckiej formy w interakcji z prostym chłopakiem z ludu.

- Józio próbuje uwolnić się od formy, znów podejmując ucieczkę ze swoją daleką kuzynką Zosią, jednak na koniec i tak popada w kolejną formę - tym razem kochanka, broniącego swojej ukochanej.

Dojrzałość i niedojrzałość w Ferdydurke

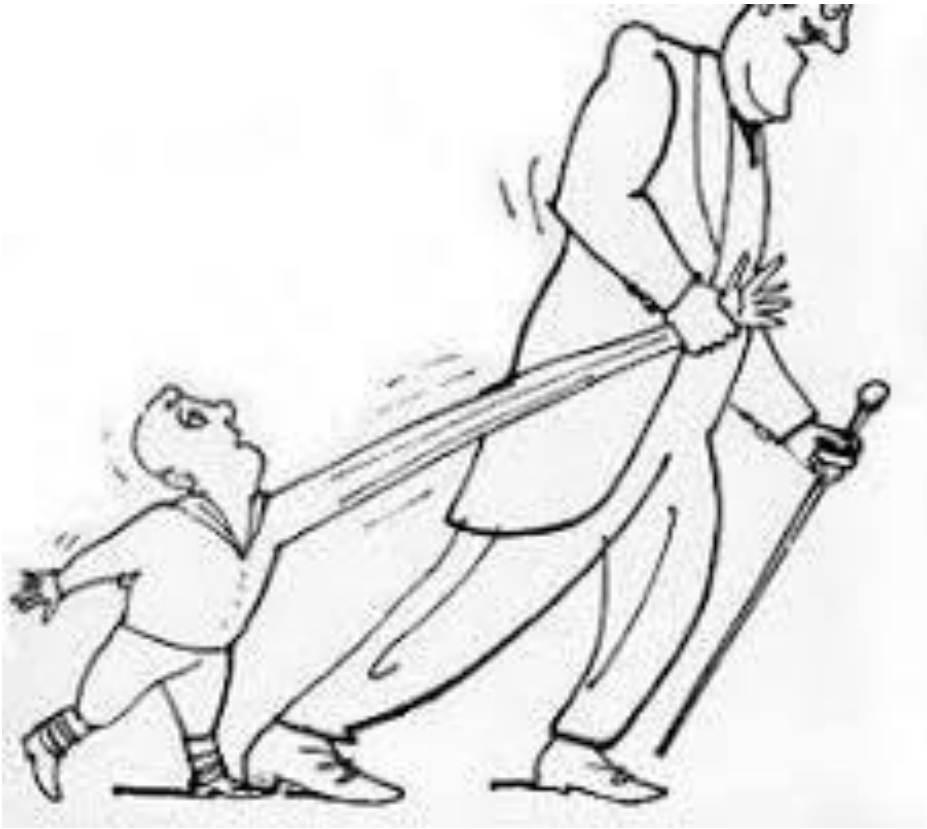

- Dzieciństwo i okres dorastania to czas, w którym człowiek zdobywa doświadczenie i wiedzę, doskonali swoje umiejętności, kształtuje charakter. Jest zatem *„nie uformowany”.*
- Jego życie może potoczyć się według wielu scenariuszy, z których każdy doprowadza do ukształtowania dorosłego osobnika - zamkniętego w pewnej formie. Niedojrzałość nie jest u Gombrowicza synonimem młodości.
- Józio mając trzydzieści lat jest niedojrzały, nie daje się zdefiniować i nie znalazł swojego miejsca w społeczeństwie. Niedojrzałość bohatera pozwala mu ujrzeć sztuczność i fałsz istniejących schematów.
- To jest właśnie prawdziwa siła braku formy - autentyczne niczym nie skrępowane widzenie świata.
- Człowiek zwykle czuje się *„poniżej”* formy społecznej i przez to grozi mu popadniecie w niedojrzałość czyli *„upupienie”.*

Forma a człowiek

- człowiek nie może uciec przed formą, ani się przed nią obronić, gdyż to mogłoby go wykluczyć ze społeczeństwa. Zmuszony jest poddać się formie narzuconej przez innych.

Np.

Pod wpływem profesora Pimki Józio z 30-latka przybiera formę ucznia, pod wpływem miłości do Zosi przyjmuje rolę zakochanego.

Forma a człowiek

- Narzucona z zewnątrz forma nie zawsze odpowiada człowiekowi i może stać się przyczyną frustracji i cierpienia.
- Dlatego właśnie Józio i inni chłopcy źle się czują w infantylnej atmosferze szkoły.
- Są też ludzie narzucający innym swoją formę siłą: w powieści ilustruje to pojedynek na miny między Syfonem a Miętusem oraz gwałt przez uszy dokonany na Syfonie.
- Gdy przybiera się formę niezgodną ze swą naturą, wówczas się cierpi.

Forma a człowiek

- Należy zachować *„dystans wobec formy”*, czyli zabiegać o swoją wolność.
- Nie chodzi tu o łamanie konwenansów, lecz o uświadomienie sobie istnienia i sposobu funkcjonowania formy.
- Dystans stwarza możliwość kreacji własnej pozycji w świecie form, oraz pozwala na twórczość i bycie sobą.

Forma a artysta

- Artysta jest właśnie człowiekiem świadomym istnienia formy. Zrozumienie tego pozwala na ucieczkę przed zdefiniowaniem i stały rozwój.
- Chcąc zachować potencjał twórczy, artysta nie powinien zmierzać do doskonałości.
- Doskonałość jest bowiem formą - czyli zatrzymaniem twórczego procesu poszukiwań. Zagadnienie formy ściśle wiąże się z problemami dojrzałości i niedojrzałości.

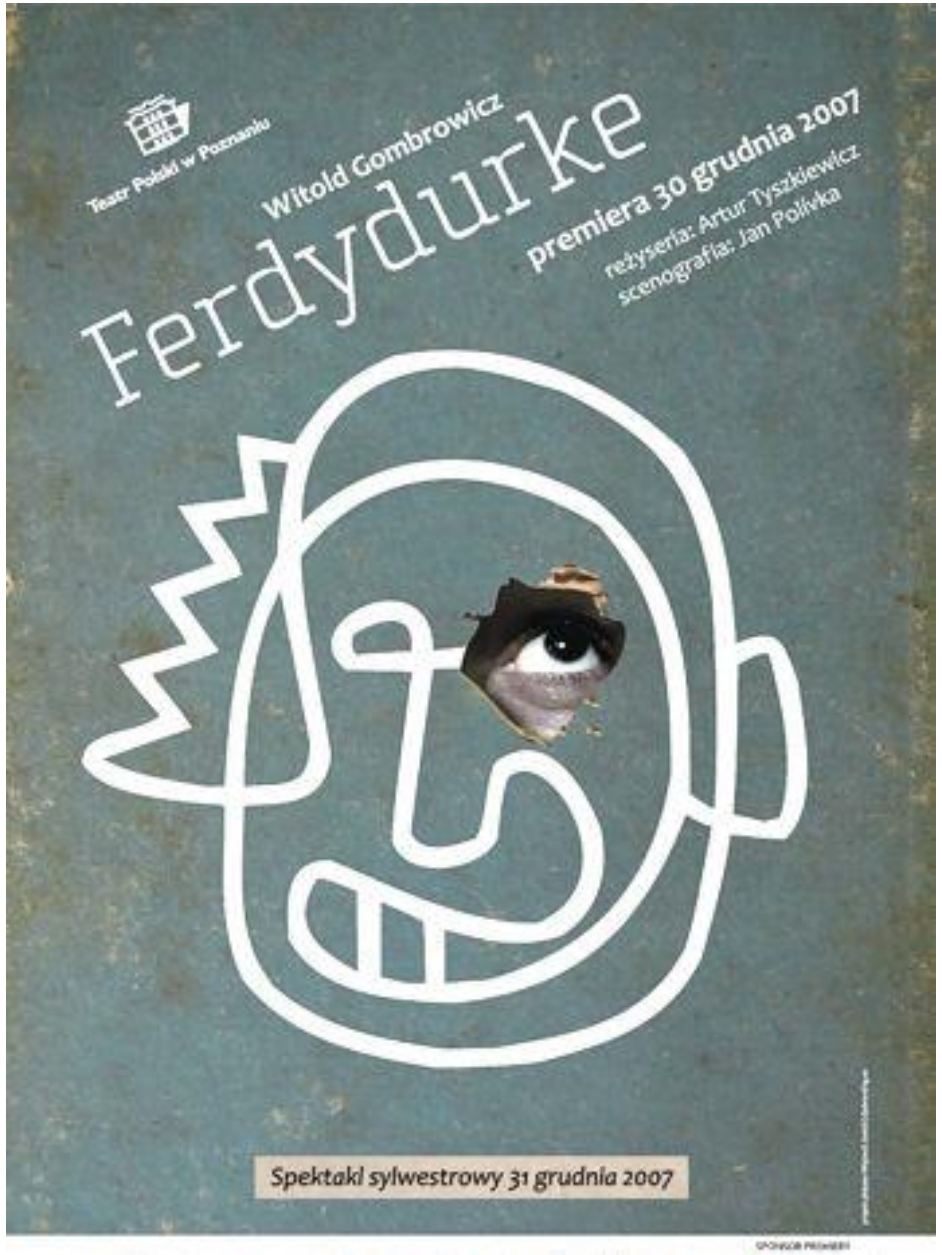

Sztuka wg Gombrowicza

Obnaża fałsz sztuki ograniczonej powszechnie przyjętym konwenansami i zasadami, podważając jej autentyczność. Chwali niedojrzałość jako jedyną prawdziwie twórczą wartość. Twierdzi, że podstawową siłą napędową sztuki jest bunt i cierpienie twórcy, płynące z rozdarcia między *„byciem”* a *„postrzeganiem”.*

Przykładem tego cierpienia jest tworzona *„na oczach czytelnika”* powieść.

Gombrowicz daje jednoznacznie do zrozumienia, że nie będzie czytelnikowi pomagał w zrozumieniu czegokolwiek. Tworzenie powieści jest dla niego grą bez reguł i czytelnik musi się do tej gry dostosować lub zrezygnować z dalszej lektury.

Można powiedzieć, że *Ferdydurke* ma układ zgodny z klasycznymi wzorami: każda intryga znajduje rozwiązanie, napięcie konsekwentnie rośnie i opada, powtarza się wątek ucieczki i pościgu, obok głównego wątku rozwijają się poboczne. Gombrowicz celowo powielił klasyczne wzorce, parodiując i ośmieszając ich zasady. Pisarz uważał bowiem, że celem współczesnej literatury ma być stworzenie więzi między autorem a odbiorcą, poprzez przedstawienie duchowego portretu artysty, a nie produkowanie „dzieła sztuki”.

Bibliografia

- Szóstak., Powtórka z literatury kl. 3, Kraków, Greg
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Ferdydurke
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Witold_Gombrowicz
- https://opracowania.pl/opracowania/jezyk-polski/ferdydurke-w-gombrowicz,oid,475#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox
- https://witoldgombrowicz.com/pl/wgtworczosc/powiesci/ferdydurke/ferdydurke-fragment
- https://kanonlektur.pl/wpisy/ferdydurke-tresc-forma/
- https://www.youtube.com/watch?v=blh0NgRYkbc
- https://fitnessbiznes.pl/nowy-w-pracy/
- Gombrowicz_Ferdydurke-jubileusz_m__.jpg (709×1126) (wydawnictwoliterackie.pl)
- ferdydurke-lekcja-literatury-b-iext33700524.jpg (308×500) (ecsmedia.pl)
- P19423-1000x1000.jpg (700×1000) (fn.org.pl)
- ferdydurke-poznan.jpg (346×516) (wordpress.com)
- hqdefault.jpg (480×360) (ytimg.com)
- __b_9788381143615.jpg (500×717) (nieprzeczytane.pl)
- Fotografie z Internetu.

Dziękuję za uwagę!

Oprac. Teresa Kasza CKPiU Zabrze